

İSTANBUL'DA SADAKA TAŞLARI

ŞİNASI ACAR*

Sadaka sözcüğü Türkçede “insanın kendi tercihi veya isteğiyle muhtaç (ihtiyaç sahibi) kişilere karşılıksız olarak verdiği nakdî veya ayni yardım (para veya eşya yardımı)” anlamında kullanılır. Sadaka kimi zaman *zekât* sözcüğü yerine onun eş anlamlısı olarak kullanılmışsa da, *sadaka* kavramı daha geniş kapsamlıdır. Zekât İslam’ın beş şartından biridir ve farz ibadetlerdendir. *Fitre* ise, bedenın zekâtı olmak üzere, ramazan ayının sonunda yerine getirilmesi gerekli bir vecibedir. Bu nedenle sadakayı zekâttan ve fitreden ayırmak için çoğu kez *sadaku’t-tetavvu’* (gönüllü olarak verilen sadakalar) gibi ayırt edici deyimler kullanılmıştır.

Sadakanın nasıl ve ne şekilde verileceği konusu Kur’an-ı Kerim’deki ayetler ve Hz. Muhammed’in hadislerinde açıklığa kavuşturulmuştur: Bakara suresinin 264. ayetinde “... sadakalarınızı başa kakmak ve azarlamak suretiyle değersiz hâle getirmeyin.”; 271. ayetinde “Sadakalarınızı açıktan verirsiniz ne hoş! Ama, onları yoksullara gizlice verirsiniz, bu sizin için daha hayırlıdır...” ve 273. ayetinde “Sadakalar kendilerini Allah yoluna vermiş olan yoksullar içindir. Bilmeyenler, tokgözlülüklerinden (edep ve efendiliklerinden) dolayı onları zengin sanır... Onlar yüzü suyu dökerek (avuç açarak) halktan bir şey istemezler...” denilmektedir. Bunlar hâlini kimseye söyleyemeyen, muhtaç durumda olduğu hâlde başkasından bir şey istemekten çekinen ve utanan “fukarâ-yı sâbirîn”dir (sabredip avuç açmayan yoksullar). Özellikle bunların

* Araştırmacı

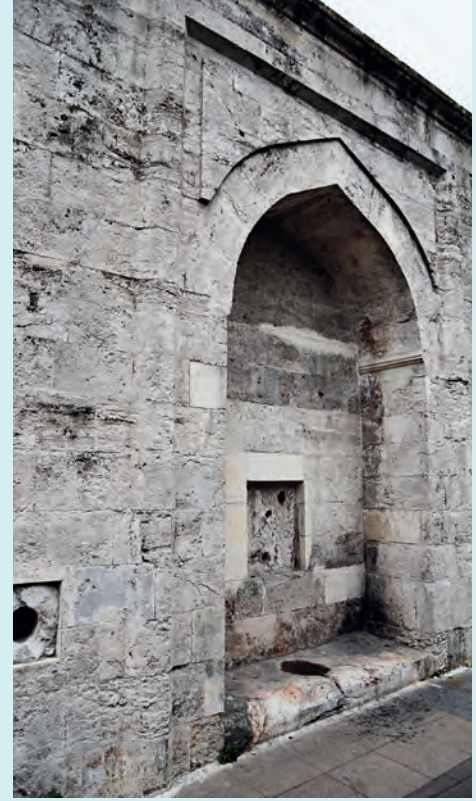
1- Sur içinde Yedikule ile Silivrikapı arasında bulunan Feyziye (Küçük Efendi) Camii’nin giriş kapısının sağ tarafındaki sadaka taşı

infak ve tasadduk edilmesine (nafaka ve sadaka olarak verilmesine) özel bir önem verilmektedir.

Sadakanın gizli verilmesi, sadakayı alanın onurunun korunması, başkalarına bundan söz etme vesilesi verilmemesi ve kıskançlıkların tahrik edilmemesi için gereklidir. Hz. Peygamber de, “Sağ elin verdiği sol el duymamalıdır.” hadisiyle bu konuya dikkat çekmiştir.

Sadaka verirken alanın yüzüne gururla bakmamak, onu gözle rencide etmemek, verileni başkasına göstermemek ve söylememek, asla başa kakmamak, daha fazlasını yapmaya niyetlenmek, yapılan iyiliklerin kul ile Allah arasında kalmasına özen göstermek, eski ve güzel geleneklerimizdendir.

Türk kültüründe “sadaka taşı” adıyla bilinen yardımlaşma sistemi, dilencilğin önlenmesi ya da en düşük düzeye indirilmesi için alınmış

2- Süleymaniye Camii avlu duvarında, Mimar Sinan Türbesi’ne bakan çeşmenin sol tarafındaki sadaka taşı

bir önlem niteliğindedir. Bu taşlar kimi yerde *zekât taşı*, *hacet taşı*, *fukara taşı*, *hayrat deliği*, *hacet yeri*, *ihitiyaçgâh* ve *zekât kuyusu* diye de anılmaktadır. Bu amaçla halkın kolayca ulaşabileceği camilerin, çeşmelerin, köprülerin, kimi türbe, tekke, hazire, dergâh, han, hastane ve bakımevlerinin, kimi zaman da sık geçilen sokakların bir köşesine küçük taş sütunlar dikilir. Bunların üst yüzleri üzerinde küçük bir çukur (hazne) bulunur. İsteyenler sadakasını buraya bırakır; ihtiyacı olup da sadaka isteyemeyen kişiler ihtiyacı kadar parayı buradan alarak sıkıntısını giderir. Parayı bırakan da, parayı alan da kimsenin görmemesi için çoğu kez gece karanlığını tercih ederler. Bu zarif yardımlaşma aracı “alan el”i utanç ve eziklikten, “veren el”i gurur ve riyadan korur. Bu bir sivil toplum dayanışmasıdır. Taşlar, buldukları yere halk tarafından yerleştirilmiştir.

Verenle alanı birbirine muhatap etmeyen bu yardımlaşma sistemi, yalnızca zenginle yoksul arasında değil, aynı sosyal statüye sahip insanlar arasında da işlemektedir.

Sadaka taşları değişik boyut, biçim ve türde olmakla birlikte, tek parça granit veya mermerden yapılmış, çoklukla silindirik kısa sütunlardan oluşur. İşlevlerine uygun olarak genellikle sade, yalın ve gösterişsizdirler. Yerden yükseklikleri, zaman içinde buldukları zeminin doldurulması veya hafredilmesi nedeniyle çok değişkendir. Özgün boylarının, küçük çocukların ulaşamayacağı yükseklikte, 0,80-1,40 m kadar olduğu kanısındayız. Daha yüksek taşların yanına, tepesine kolayca ulaşabilmek için birkaç basamak konulmuş olduğu düşünülebilir. Günümüze ulaşabilenlerin pek çoğu özgün hâllerinden daha kısa görünmektedir. Pek çoğu antik sütunlardan devşirme olduğu için gövde çapları da değişiktir. Ulaşabildiğimiz örneklerde gövde çapları 26,5 ile 60 cm arasında değişmektedir. Üst yüzeylerinde tam ortada çoklukla 4-9 cm çapında ve genellikle bu ya da buna yakın derinlikte çanağa benzer bir çukur yer alır. Bu küçük haznede madenî paralar toplanır. Bilindiği gibi eskilerde yalnızca madenî para vardır. Osmanlı'da yüzyıllar boyunca (1329'dan 1834'e değin) halkın en önemli satın alma aracı gümüş "akçe"lerdir (İlk Osmanlı kâğıt parası "kaime" Sultan Abdülmecid zamanında 1840'ta çıkarılmıştır). Ancak kimilerinde hazne bulunmaz. Günümüze ulaşabilmiş kimi örneklerde de bu çukurun harçla doldurulmuş olduğu görülür. Kare, dikdörtgen ve altıgen kesitli sadaka taşlarına da rastlanmaktadır. Taşların üzerinde tarih olmaması, malzeme olarak kullanılan antik sütunların

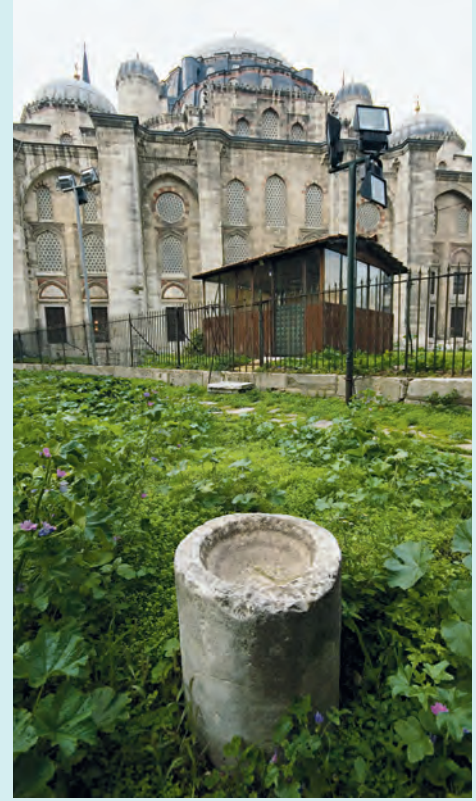

3- Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nin doğu girişindeki sadaka taşı

yapılış tarihi ile bunların sadaka taşı olarak kullanılma tarihinin farklılığı, tarihlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Sadaka taşlarının toplumsal yaşamda Selçuklu döneminden başlayarak kullanıldığı kanısındayız.

Minaresi olmayan küçük mescitlerde müezzin sadaka taşı üzerine çıkıp ezan okuduğu için, taşlar bu yerlerde ezan taşı olarak da anılmaktadır.

Sadaka taşları arasında aykırı örnekler de bulunmaktadır. Örneğin, Koca Mustafa Paşa Sümbül Efendi Külliyesi girişinde antik bir sütun başlığı ters çevrilerek bu amaçla kullanılmıştır. Süleymaniye Camii'nin Mimar Sinan Türbesi'ne bakan avlu duvarındaki çeşmenin yanında niş (oyuk) şeklinde bir sadaka taşı tasarlanmıştır. Bu tür sadaka taşları halk arasında *hayrat deliği* olarak da anılmaktadır. Yine Süleymaniye Camii haziresinde Hürrem Sultan Türbesi yakınında kapaklı (külahlı) bir sadaka

4- Şehzade Camii haziresinde bulunan sadaka taşı

taşı da bulunmaktadır.

Sadaka taşlarının onur ve vakarından dolayı ihtiyaçlarını kimseye açamayanlar için düşünülmüş fevkalade zarif ve çok incelikli bir yardımlaşma aracı ve korunması gereken bir kültür varlığı olduğu kuşkusuzdur.